

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 11, Αρ. 2Α (2022)

Η Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση των προσφύγων μαθητών/-τριών την περίοδο της πανδημίας. Αναπαραστάσεις διευθυντών/-τριών κι εκπαιδευτικών.

Νεκταρία (Nektaria) Σακκούλα (Sakkoula)

doi: [10.12681/icodl.3537](https://doi.org/10.12681/icodl.3537)

Η Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση των προσφύγων μαθητών/-τριών την περίοδο της πανδημίας. Αναπαραστάσεις διεθυντών/-τριών κι εκπαιδευτικών

Distance Learning for refugee students during Covid-19 pandemic. Principals' and teachers' representations

Νεκταρία Σακκούλα
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
nora_skl@hotmail.com

Abstract

Distance Learning, during Covid19 pandemic, has been the cornerstone of learning and teaching procedure, supporting and fulfilling the needs of the educational community in these unprecedented conditions. Nevertheless, its implementation in Greek schools faces the challenge of high cultural diversity, deriving from the recent worldwide refugee crisis and imposing the integration of intercultural practices in the current educational system. In this regard, the purpose of this study is to examine whether and how the principles of Intercultural Education can be applied in the context of Distance Education, so as to ensure that refugee students continue to attend their lessons in Host Classes and Intercultural Schools in various areas of Athens, Greece in February and April, 2020. To address that, a qualitative approach was applied, using a semi-structured interview protocol and aiming to investigate school principals' and teachers' representations, regarding the benefits, drawbacks and problems that occur when combining Distance with Intercultural Education. The outcomes highlight the barriers and difficulties principals and teachers face, while trying to implement intercultural practices in Distance Education, leading to refugee students' academic failure or/and their exclusion from the learning and teaching procedure.

Keywords: *Distance Education, Intercultural Education, school principals, teachers, refugee students*

Περίληψη

Η Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση (ΕξΑΕ), κατά την πανδημία από τον ιό SARS-Cov-2, αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί παγκοσμίως τον ακρογωνιαίο λίθο της μαθησιακής διαδικασίας, στηρίζοντας και καλύπτοντας τις ανάγκες ολόκληρης της εκπαιδευτικής κοινότητας στις πρωτόγνωρες αυτές συνθήκες. Ωστόσο, η εφαρμογή της στο σύγχρονο Ελληνικό σχολείο συναντά την πρόκληση της υψηλής πολιτισμικής ετερογένειας εντός των σχολικών τάξεων, η οποία οφείλεται στην παγκόσμια προσφυγική κρίση των τελευταίων δεκαετιών και κάνει επιτακτική την ένταξη διαπολιτισμικών πρακτικών στο εκπαιδευτικό σύστημα. Σε αυτό το πλαίσιο, ο σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης είναι να εξετάσει αν και πώς οι αρχές της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (ΔΕ) μπορούν να εφαρμοστούν στο περιβάλλον της ΕξΑΕ, προκειμένου να διασφαλίσουν τη συνέχιση της φοίτησης των προσφύγων μαθητών/-τριών στις Τάξεις Υποδοχής και τα Διαπολιτισμικά Σχολεία σε διάφορες περιοχές της Αθήνας τον Μάρτιο και τον Απρίλιο του 2020. Για την επίτευξη του συγκεκριμένου σκοπού, αξιοποιήθηκε η ποιοτική μέθοδος, με εργαλείο την ημι-δομημένη συνέντευξη και με

στόχο να διερευνήσει τις αναπαραστάσεις των διευθυντών/-τριών και των εκπαιδευτικών ως προς τα οφέλη, τα μειονεκτήματα και τα προβλήματα που προκύπτουν κατά τη σύμπραξη της ΕξΑΕ και ΔΕ. Τα ευρήματα της έρευνας φανερώνουν τα εμπόδια και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν εκπαιδευτικοί και διευθυντές/-τριες κατά την εφαρμογή των διαπολιτισμικών πρακτικών στην ΕξΑΕ, με αποτέλεσμα τη σχολική αποτυχία ή/και τον αποκλεισμό των προσφύγων μαθητών/-τριών.

Λέξεις-κλειδιά: *Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, διευθυντές/-τριες, εκπαιδευτικοί, πρόσφυγες μαθητές/-τριες*

Εισαγωγή

Η καραντίνα και το κλείσιμο των σχολείων τον Μάρτιο του 2020, ως επακόλουθα της πανδημίας από τον ιό SARS-CoV-2, έφεραν ολόκληρη την εκπαιδευτική κοινότητα αντιμέτωπη με ριζικές αλλαγές, καθώς η δια ζώσης μαθησιακή διαδικασία αντικαταστάθηκε από την ΕξΑΕ σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα (Lionarakis κ.συν., 2020). Συνεπώς, αν και οι διευθυντές/-τριες και οι εκπαιδευτικοί δεν ήταν επαρκώς προετοιμασμένοι/-ες, κλήθηκαν να ανταπεξέλθουν και να προσαρμοστούν στις νέες αυτές συνθήκες άμεσα, ξεπερνώντας τυχόν δυσκολίες κι εμπόδια και καθοδηγώντας ταυτόχρονα όλους/-ες τους/τις μαθητές/-τριες, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο (Sakkoula & Kitsiou, 2021; Lionarakis et al., 2020).

Η διαχείριση της υπάρχουσας πολιτισμικής ετερογένειας αποτελεί πρόκληση τόσο στη δια ζώσης όσο και στην εξ αποστάσεως διδασκαλία (Sakkoula & Kitsiou, 2021; Palaiologou & Dimitriadou, 2013; Palaiologou & Faas, 2012). Η υιοθέτηση διαπολιτισμικών πρακτικών είναι κομβικής σημασίας σε κάθε εκπαιδευτικό σύστημα, καθώς οι συνεχείς μετακινήσεις πληθυσμών και η πρόσφατη προσφυγική κρίση έχουν αλλάξει ριζικά τη μορφολογία της σχολικής τάξης και πλέον, σημαντικό μέρος της αποτελείται από πρόσφυγες μαθητές/-τριες (Pandolfini, 2016; Palaiologou & Dimitriadou, 2013; Palaiologou & Faas, 2012). Στην περίπτωση της καραντίνας, οι διαπολιτισμικές πρακτικές ήταν απαραίτητες περισσότερο από ποτέ, καθώς οι πρόσφυγες μαθητές/-τριες αναγκάστηκαν και πάλι να προσαρμοστούν εκ νέου σε μία μορφή εκπαίδευσης, της οποίας τα δεδομένα μέχρι πρότινος αγνοούσαν (Sakkoula & Kitsiou, 2021). Ωστόσο, η αξιοποίηση των Τεχνολογιών Πληροφορίας κι Επικοινωνιών (ΤΠΕ) αποτελεί απαραίτητη συνθήκη, τόσο για την εφαρμογή της ΕξΑΕ και της ΔΕ, όσο και για τη «σύμπραξη» τους, καθώς οι ΤΠΕ γεφυρώνουν το χάσμα της φυσικής απόστασης και των πολιτισμικών διαφορών ανάμεσα στους/στις μαθητές/-τριες και δημιουργούν σύγχρονες και συμπεριληπτικές (διαδικτυακές) τάξεις (Lionarakis, Papadimitriou, & Ioakimidou, 2019; Kim, 2018; Lionarakis, 2004; Panagiotakopoulos, Lionarakis, & Xenos, 2003).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, σκοπός της μελέτης αυτής είναι – μέσω της ανάλυσης των αναπαραστάσεων των εκπαιδευτικών και των διευθυντών/-τριών – να εξετάσει αν και πώς οι αρχές της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης μπορούν να εφαρμοστούν στο περιβάλλον της Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης με τη βοήθεια των ΤΠΕ, ώστε να εξασφαλιστεί η επιτυχής συμμετοχή των προσφύγων μαθητών/-τριών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η υπόλοιπη μελέτη δομείται ως εξής: στις ενότητες 2 και 3 γίνεται αναφορά στη σύνδεση ΔΕ κι ΕξΑΕ, μέσω των ΤΠΕ, καθώς και στον ρόλο των διευθυντών/-τριών και των εκπαιδευτικών στην αξιοποίηση των ΤΠΕ και στη διατήρηση της διαπολιτισμικότητας στην ΕξΑΕ. Στην ενότητα 4 γίνεται αναφορά

στη μεθοδολογία της έρευνας. Τέλος, στην ενότητα 5 παρουσιάζονται τα σημαντικότερα ευρήματα και στην ενότητα 6, τα ευρήματα αυτά αξιολογούνται και επιχειρείται πρόταση για περαιτέρω έρευνα στο συγκεκριμένο πεδίο.

ΤΠΕ: Συνδέοντας την Εξ Αποστάσεως και τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση

Σύμφωνα με τους Albugami και Ahmed (2015), η αξιοποίηση των ΤΠΕ ανοίγει νέους ορίζοντες για την εκπαίδευση και την οδηγεί στο μέλλον. Οι ΤΠΕ αποτελούν πολύτιμα εργαλεία στα χέρια των εκπαιδευτικών, καθώς έχουν τη δυνατότητα να μεταμορφώσουν, να διευκολύνουν και να προσαρμόσουν τη μαθησιακή διαδικασία, ανάλογα με τις ανάγκες των μαθητών/-τριών και να συνδυάσουν παραδοσιακές και μοντέρνες μεθόδους διδασκαλίας (Pandolfini, 2016). Πιο συγκεκριμένα, η χρήση των ΤΠΕ για εκπαιδευτικούς σκοπούς προάγει την ενσυναίσθηση, την αποδοχή και τις αλληλεπιδράσεις, ενώ – ταυτόχρονα – φέρνει σε επαφή διαφορετικούς πολιτισμούς (Kim, 2018). Επιπλέον, η αξιοποίηση των ΤΠΕ ενισχύει τη μαθητοκεντρική μάθηση και τον κονστρουκτιβισμό στην εκπαίδευση, δημιουργώντας σύγχρονα κι ευέλικτα Αναλυτικά Προγράμματα, κατάλληλα για κάθε πληθυσμό (Sakkoula & Kitsiou, 2021; Kim, 2018). Τελικά, η επίδραση της χρήσης των ΤΠΕ στην εκπαίδευση έχει και κοινωνικές προεκτάσεις, καθώς δημιουργεί ικανούς/-ες πολίτες που είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις σύγχρονες κοινωνίες της παγκοσμιοποίησης (Powers & Green, 2016; Albugami & Ahmed, 2015).

Αναφορικά με την ΕξΑΕ και τη ΔΕ, η αξιοποίηση των ΤΠΕ λειτουργεί υποστηρικτικά, καθώς οι 2 αυτές εκπαιδευτικές μορφές έχουν μερικώς κοινή φιλοσοφία και στοχεύουν στη συμπερίληψη όλων των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία, ξεπερνώντας τα εμπόδια της απόστασης και του πολιτισμικού υπόβαθρου (Lionarakis et al., 2019; Kim, 2018). Παρ' όλα αυτά, αν και στην ΕξΑΕ η χρήση της τεχνολογίας θεωρείται αυτονόητη, καθώς εξαλείφει το εμπόδιο της απόστασης, ανάμεσα σε εκπαιδευτές κι εκπαιδευόμενους (Lionarakis et al., 2019; Tait, 2015), στη ΔΕ εξαρτάται αποκλειστικά από τους/τις διευθυντές/-τριες και τους/τις εκπαιδευτικούς (Nikolopoulou & Gialamas, 2015, 2016; Mingaine, 2013a, 2013b). Συνεπώς, η αξιοποίηση των ΤΠΕ είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ΕξΑΕ και – παράλληλα – ζωτικής σημασίας για τη ΔΕ και μπορεί να συνδέσει τις 2 μορφές εκπαίδευσης, προάγοντας την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη (Lionarakis et al., 2019; Tait, 2015; Sipilä, 2014; Lionarakis, 2004). Μάλιστα, ο συνδυασμός της ΕξΑΕ και της ΔΕ με τη βοήθεια των ΤΠΕ είναι δυνατόν να οδηγήσει στη δημιουργία ενός συμπεριληπτικού «ψηφιακού» σχολείου, προσβάσιμου από όλους/-ες τους/τις μαθητές/-τριες, όπου κι αν βρίσκονται και σε όποιες συνθήκες κι αν ζουν, ακόμα και σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης, όπως η πανδημία (Sakkoula & Kitsiou, 2021; Lionarakis, 2004).

Εκπαιδευτικοί και διευθυντές/-τριες: Διδάσκοντας και διοικώντας ένα «ψηφιακό» σχολείο

Οι εκπαιδευτικοί και οι διευθυντές/-τριες, όπως ήδη αναφέρθηκε, αποτελούν τα πρόσωπα – κλειδιά για τη διεξαγωγή της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε κάθε μορφή εκπαίδευσης. Οι εκπαιδευτικοί, ανάλογα με τις επιλογές τους, διαμορφώνουν το μάθημα και καθορίζουν τις εκπαιδευτικές πρακτικές που θα υιοθετηθούν, καθώς και τα μέσα που θα αξιοποιηθούν (Nikolopoulou & Gialamas, 2015, 2016). Από την άλλη πλευρά, οι διευθυντές/-τριες είναι υπεύθυνοι/-ες για γραφειοκρατικά ζητήματα και θέματα σχολικής διαχείρισης, ενώ – ταυτόχρονα – διαμορφώνουν την κουλτούρα και το κλίμα του σχολείου και επηρεάζουν εκπαιδευτικούς, γονείς και μαθητές, ωθώντας τους προς τις στρατηγικές που θεωρούν ωφέλιμες (Mingaine, 2013a, 2013b).

Ως εκ τούτου, οι πεποιθήσεις των 2 αυτών πλευρών παίζουν καθοριστικό ρόλο στην (επιτυχή) αξιοποίηση των ΤΠΕ γενικότερα στην εκπαίδευση, είτε αφορά στη ΔΕ είτε αφορά στην ΕξΑΕ. Αρχικά, παράγοντες, όπως οι προσωπικές τους αντιλήψεις για την εκπαιδευτική αξία της τεχνολογίας, η αυτοπεποίθησή τους ως προς τη χρήση της και η διάθεση για περαιτέρω κατάρτιση μπορούν να επηρεάσουν τις επιλογές τους με θετικό ή αρνητικό τρόπο (Nikolopoulou & Gialamas, 2015, 2016; Albugami & Ahmed, 2015; Uluyol & Sahin, 2014). Επιπλέον, προβλήματα που σχετίζονται με την ύπαρξη εξοπλισμού, τη τεχνική και κρατική υποστήριξη, τη χρηματοδότηση, καθώς και ζητήματα που άπτονται των σχέσεων εντός σχολικού κι εργασιακού πλαισίου έχουν τη δυναμική να οδηγήσουν το εκπαιδευτικό προσωπικό και τη σχολική ηγεσία σε απόρριψη των ΤΠΕ και κατ' επέκταση, στην αδυναμία εφαρμογής της ΕξΑΕ, οδηγώντας την εκπαιδευτική διαδικασία σε αδιέξοδο και ειδικά σε συνθήκες, όπου η ΕξΑΕ αποτελεί μονόδρομο (Sakkoula & Kitsiou, 2021; Albugami & Ahmed, 2015; Uluyol & Sahin, 2014).

Μεθοδολογία

Ερευνητικός Σκοπός & Ερωτήματα

Αν και ο ρόλος της αξιοποίησης της τεχνολογίας στην ΕξΑΕ και στη ΔΕ είναι εξαιρετικά σημαντικός κι έχει μελετηθεί επαρκώς (Lionarakis et al., 2019; Pandolfini, 2016; Tait, 2015; Sipilä, 2014), δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για την ύπαρξη διαπολιτισμικών στοιχείων και πρακτικών, σχετικών με τις ΤΠΕ, στην ΕξΑΕ (Sakkoula & Kitsiou, 2021). Επιπλέον, το γεγονός ότι η τεχνολογία δεν αξιοποιείται σε ικανοποιητικό βαθμό στο Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα μπορεί να οδηγήσει σε προβλήματα στην εφαρμογή της ίδιας της ΕξΑΕ και κατ' επέκταση στην εκπαίδευση των προσφύγων μαθητών/-τριών (Sakkoula & Kitsiou, 2021; Nikolopoulou & Gialamas, 2015, 2016).

Σε αυτό το πλαίσιο, ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει αν και πώς οι διαπολιτισμικές αρχές εφαρμόζονται στην ΕξΑΕ με τη βοήθεια των ΤΠΕ, κατά την πανδημία του Covid-19 στην Ελλάδα, αναλύοντας τις αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών και των διευθυντών/-τριών. Πιο συγκεκριμένα, οι διαπολιτισμικές αρχές που εξετάζονται στην έρευνα αυτή σχετίζονται με την ενσυναίσθηση και τον σεβασμό, την ισότητα στην παροχή εκπαιδευτικών ευκαιριών, καθώς και την προώθηση της συμπερίληψης εντός του (διαδικτυακού) σχολικού περιβάλλοντος (Sakkoula & Kitsiou, 2021; Ribeiro, 2016). Αντίστοιχα, οι αναπαραστάσεις σχετίζονται με τη νοητική αναδημιουργία μιας κατάστασης ή ενός αντικειμένου, χωρίς την ταυτόχρονη ύπαρξη φυσικής παρουσίας του (Horton, Macve, & Struyven, 2004), ενώ – στην παρούσα έρευνα – οι αναπαραστάσεις αυτές αφορούν στις εντυπώσεις που αποκόμισαν και στις αντιλήψεις που σχημάτισαν οι συμμετέχοντες/-ουσες για την αξιοποίηση των ΤΠΕ στη διδασκαλία προσφύγων κατά τη διάρκεια της καραντίνας σε συνάρτηση με τις διαπολιτισμικές αρχές που αναφέρονται παραπάνω (Sakkoula & Kitsiou, 2021).

Για την επίτευξη αυτού του σκοπού τέθηκαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα: 1. Πώς αντιλαμβάνονται οι διευθυντές/-τριες και πώς οι εκπαιδευτικοί τη συμβολή της αξιοποίησης των ΤΠΕ για διαπολιτισμικούς σκοπούς στην ΕξΑΕ; 2. Πώς αντιλαμβάνονται οι διευθυντές/-τριες και πώς οι εκπαιδευτικοί τα μειονεκτήματα που προκύπτουν από την αξιοποίηση των ΤΠΕ για διαπολιτισμικούς σκοπούς στην ΕξΑΕ; 3. Πώς αντιλαμβάνονται οι διευθυντές/-τριες και πώς οι εκπαιδευτικοί τα προβλήματα που προκύπτουν κατά την αξιοποίηση των ΤΠΕ για διαπολιτισμικούς σκοπούς στην ΕξΑΕ; Στην προκειμένη περίπτωση, οι διαπολιτισμικοί σκοποί βρίσκονται σε αντιστοίχιση με τις προαναφερθείσες διαπολιτισμικές αρχές και σχετίζονται με την

προαγωγή των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα σε γηγενείς και πρόσφυγες μαθητές/-τριες με στόχο τη μείωση των στερεοτυπικών αντιλήψεων και την καλλιέργεια του σεβασμού και της ενσυναίσθησης, την ίση πρόσβαση στους εκπαιδευτικούς πόρους και τη δημιουργία ενός διαδικτυακού σχολικού περιβάλλοντος, όπου όλα παιδιά νιώθουν ασφάλεια, αποδοχή και η πολιτισμική τους ταυτότητα αναγνωρίζεται, έχοντας θετικό πρόσημο (Sakkoula & Kitsiou, 2021; Kim, 2018; Ribeiro, 2016).

Δείγμα & Ερευνητικές Τεχνικές

Η συγκεκριμένη έρευνα διεξήχθη κατά την πρώτη καραντίνα στην Ελλάδα, τον Μάρτιο και Απρίλιο του 2020, ενώ υιοθετήθηκε η ποιοτική μέθοδος με εργαλείο την ημι-δομημένη συνέντευξη, δίνοντας έμφαση στις αναπαραστάσεις των διευθυντών/-τριών και των εκπαιδευτικών, ώστε να γίνουν βαθύτερα κατανοητές οι συνθήκες υπό τις οποίες αξιοποιούνται οι ΤΠΕ, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες των προσφύγων μαθητών/-τριών στην ΕξΑΕ (Crow, Day, & Møller, 2017). Τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, βρίσκονταν σε λειτουργία στην Αθήνα 219 Τάξεις Υποδοχής και 7 Διαπολιτισμικά Σχολεία (ΦΕΚ Β 2891/05.07.2019; ΦΕΚ Β 3736/08.10.2019; ΦΕΚ Β 4249/20.11.2019). Το δείγμα καθορίστηκε, χρησιμοποιώντας τη σκόπιμη – τυπική δειγματοληψία κι επιλέγοντας σχολεία, στα οποία οι εκπαιδευτικοί είχαν επιλέξει να συμμετάσχουν στην ως τότε προαιρετική ΕξΑΕ.

Συνεπώς, το δείγμα αποτελείται από 11 διευθυντές/-τριες Διαπολιτισμικών Σχολείων ή σχολείων με Τάξεις Υποδοχής (7 από τους/τις 11 υπηρετούσαν στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, ενώ 4 υπηρετούσαν στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση) και 10 εκπαιδευτικούς που δίδασκαν σε αυτά τα σχολεία και τις τάξεις (6 από τους/τις 10 δίδασκαν στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και 4 δίδασκαν στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι όλα τα σχολεία που μελετήθηκαν είχαν σοβαρές ελλείψεις σε τεχνολογικό εξοπλισμό που θα μπορούσε να υποστηρίξει το εκπαιδευτικό προσωπικό και τα παιδιά στην περίοδο των διαδικτυακών μαθημάτων.

Για τις ανάγκες της έρευνας, δημιουργήθηκαν δύο διαφορετικά πρωτόκολλα συνέντευξης, βασισμένα στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε ομάδας, με σκοπό να υπογραμμιστούν τα κοινά στοιχεία και οι διαφοροποιήσεις στις αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών και των διευθυντών/-τριών. Και τα 2 πρωτόκολλα χωρίζονται σε 3 μέρη, εξετάζοντας τη συμβολή των ΤΠΕ στη «σύμπραξη» ΔΕ κι ΕξΑΕ, τα μειονεκτήματα, καθώς και τα προβλήματα που προκύπτουν κατά τη διαδικασία αυτή. Η εμπιστευσιμότητα (αξιοπιστία κι εγκυρότητα) της έρευνας εξασφαλίστηκε μέσω της γνήσιας επικοινωνίας της ερευνήτριας με τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες, την ακριβή καταγραφή των δεδομένων, τη συνεχή ερευνητική ενασχόληση της ερευνήτριας με το συγκεκριμένο θέμα, καθώς και τη σε βάθος ανάλυση των δεδομένων που επιτρέπουν τη μεταφερσιμότητα των συμπερασμάτων σε άλλα παρόμοια πλαίσια (Lincoln & Guba, 1985).

Ευρήματα

Καθώς ο στόχος της ερευνήτριας ήταν να ερμηνεύσει τις αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων/-ουσών, αναφορικά με τον διαπολιτισμικό χαρακτήρα της ΕξΑΕ, αξιοποιήθηκε η θεματική ανάλυση περιεχομένου (Tsiolis, 2014). Τα δεδομένα ομαδοποιήθηκαν και κωδικοποιήθηκαν ανάλογα με τον ερευνητικό σκοπό κι ερωτήματα κι έτσι, προέκυψαν οι εξής κατηγορίες: 1. Ενίσχυση των δεξιοτήτων του 21^{ου} αιώνα μέσω της ΕξΑΕ, 2. Η σημασία της έλλειψης εξοπλισμού στο

σχολείο/σπίτι, 3. Η σημασία της κατάρτισης των εκπαιδευτικών, 4. Ο ρόλος των γονιών και 5. Η κοινωνική απομόνωση.

Αναφορικά με την πρώτη κατηγορία, οι συμμετέχοντες/-ουσες διχάζονται. Κάποιοι/-ες διευθυντές/-τριες και μεγάλο μέρος των εκπαιδευτικών υποστηρίζουν ότι η ΕξΑΕ μπορεί να ενισχύσει την ανάπτυξη δεξιοτήτων του 21^{ου} αιώνα, συμπεριλαμβανομένης και της διαπολιτισμικότητας. Όπως αναφέρει μία διευθύντρια, «για να πετύχει η ΕξΑΕ, τα παιδιά πρέπει να αποκτήσουν τεχνολογικό εγγραμματισμό, να μπορούν να χειρίζονται τα τεχνολογικά μέσα με άνεση και να συνεργάζονται σε αυτό το πλαίσιο με άλλα, διαφορετικά άτομα σε έναν ψηφιακό κόσμο», ενώ ένας εκπαιδευτικός προσθέτει ότι «η ΕξΑΕ αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα από τους περισσότερους γονείς, ενώ στην ουσία είναι μία ευκαιρία για εξέλιξη. Τώρα που η ΕξΑΕ είναι υποχρεωτική, οφείλουμε όλοι να προσαρμοστούμε». Επιπλέον, ένας διευθυντής εξηγεί ότι «το βασικότερο είναι πως πίσω από την οθόνη, όλοι είμαστε ίσοι, δεν υπάρχει χρώμα και φυλή. Τα παιδιά μοιράζονται κοινές εμπειρίες, χωρίς να εστιάζουν στη διαφορετικότητα και κάπως έτσι, θα έπρεπε να είναι και στον πραγματικό κόσμο, ώστε να προετοιμαστούν για τη ζωή τους ως ενήλικες πολίτες». Τα ευρήματα αυτά συμφωνούν με τους Powers και Green (2016), καθώς και με τους Albugami και Ahmed (2015), οι οποίοι υπογραμμίζουν ότι η αξιοποίηση των ΤΠΕ σε κάθε μορφή εκπαίδευσης ενισχύει τον διαπολιτισμικό της χαρακτήρα. Παρ' όλα αυτά, κάποιοι/-ες διευθυντές/-τριες δηλώνουν ότι «παρά τα όποια οφέλη, η ΕξΑΕ δεν γίνεται και δεν πρέπει να αντικαταστήσει τη δια ζώσης διδασκαλία, ο υπολογιστής δεν πρέπει να αντικαταστήσει τον δάσκαλο και τον πίνακα και οι παραδοσιακές μέθοδοι δεν πρέπει να εκλείψουν». Έτσι, γίνεται φανερό ότι κάποιο ποσοστό κυρίως διευθυντών/-τριών θεωρούν ότι η τεχνολογία πρέπει να έχει δευτερεύοντα ρόλο και κατ' επέκταση, η ΕξΑΕ δεν μπορεί να αποτελεί τον μοναδικό τρόπο εκπαίδευσης, επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα των Powers και Green (2016), σχετικά με την αρνητική στάση των διευθυντών/-τριών ως προς τις εκπαιδευτικές καινοτομίες που εμπλέκουν την τεχνολογία.

Η δεύτερη κατηγορία αφορά στην έλλειψη τεχνολογικού εξοπλισμού στο σπίτι των προσφύγων ή/και στο σχολείο. Αρχικά, οι περισσότεροι/-ες εκπαιδευτικοί τονίζουν ότι «το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι ότι τα προσφυγόπουλα διαμένουν σε σπίτια και δομές, χωρίς πρόσβαση στο διαδίκτυο και στον υπολογιστή. Δεν έχουν όλες οι προσφυγικές οικογένειες κινητά, email και laptops, είτε επειδή δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα είτε επειδή τα απορρίπτουν λόγω θρησκευτικών και άλλων πεποιθήσεων. Άρα, δεν υπάρχει καμία γέφυρα επικοινωνίας στην καραντίνα και τα παιδιά αυτά αποκλείονται κατευθείαν από την ΕξΑΕ και τη σχολική ζωή με καταστροφικά αποτελέσματα». Αντίστοιχα, 3 διευθυντές παραδέχονται ότι «κάποιοι πρόσφυγες μαθητές έρχονται στο σχολείο και ζητούν να παρακολουθήσουν το μάθημα εδώ ή να τους δώσουμε κάποια συσκευή. Στην ουσία, τα παιδιά ζητούν βοήθεια που δεν μπορούμε να τους παρέχουμε, γιατί δεν είχαμε ούτε έχουμε αυτή τη δυνατότητα». Συνεπώς, λόγω οικονομικών ανισοτήτων, οι πρόσφυγες μαθητές/-τριες δεν έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους/τις γηγενείς συμμαθητές/-τριές τους στην ΕξΑΕ, όπως έχουν ήδη διαπιστώσει οι Sakkoula και Kitsiou (2021) και ο Mingaine (2013a, 2013b).

Σχετικά με την τρίτη κατηγορία, 3 διευθυντές ισχυρίζονται ότι «η κατάρτιση είναι υπερβολικά σημαντική και στην ΕξΑΕ και στη ΔΕ, αλλά δεν υπάρχει κανένα κίνητρο προς αυτή την κατεύθυνση. Ούτε εμείς ούτε οι εκπαιδευτικοί γνωρίζουν επαρκώς να χειρίζονται τα τεχνολογικά μέσα, πόσο μάλλον να κάνουν μάθημα εξ αποστάσεως σε προσφυγόπουλα». Μία, ακόμη, διευθύντρια αναφέρει ότι «η κατάρτιση είναι προσωπική πρωτοβουλία του καθενός και δεν μπορώ να κάνω πολλά. Ούτε εγώ έχω εκπαιδευτεί, πώς να το απαιτήσω από τους εκπαιδευτικούς; Πριν την ΕξΑΕ δεν το

σκεπτόμασταν καν και τώρα πρέπει να εκπαιδευτούμε σε κάτι που δεν πιστεύουμε». Συνεπώς, όπως ισχυρίζονται οι Nikolopoulou και Gialamas (2015, 2016), δεν υπάρχει καμία ενδοσχολική ή κρατική υποστήριξη ως προς την κατάρτιση των εκπαιδευτικών και των διευθυντών/-τριών στην ΕξΑΕ ή στη ΔΕ.

Η τέταρτη κατηγορία σχετίζεται με τη συμπεριφορά των γονιών στο διαδίκτυο την περίοδο της καραντίνας. Όπως αναφέρει μία εκπαιδευτικός, «με το κλείσιμο των σχολείων, εμφανίστηκαν πολλές ομάδες γονιών στο messenger και το viber, όπου συζητούσαν ζητήματα των διαδικτυακών μαθημάτων και τελικά, δημιουργούσαν εχθρική ατμόσφαιρα προς τα παιδιά από άλλες χώρες. Όλο αυτό κατέληξε σε διαδικτυακό εκφοβισμό, ανάμεσα στα παιδιά και πολλά προσφυγόπουλα δεν ήθελαν να μπαίνουν στο μάθημα». Παράλληλα, ένας διευθυντής δηλώνει ότι «κάποιες φορές είχαμε περιστατικά γονιών που έμπαιναν στο μάθημα ή παρακολουθούσαν δίπλα στο παιδί τους και έκαναν λεκτικές επιθέσεις στους πρόσφυγες. Δυστυχώς, εμείς μπορούμε να παρέμβουμε, αφού το πρόβλημα έχει εκδηλωθεί και όχι, νωρίτερα». Τα δεδομένα αυτά αποτελούν νέα προσθήκη στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, καθώς ο γονικός ρόλος δεν έχει μελετηθεί υπό το πρίσμα της ΕξΑΕ και της ΔΕ.

Τέλος, πολλοί/-ες συμμετέχοντες/-ουσες τονίζουν ότι «η συνεχής ενασχόληση των παιδιών με την τεχνολογία σε συνδυασμό με την εφαρμογή της ΕξΑΕ τα έχει οδηγήσει σε κοινωνική απομόνωση» και ότι «ειδικά για τους πρόσφυγες τα αποτελέσματα είναι ολέθρια. Είτε δεν μπορούν να συμμετέχουν λόγω έλλειψης εξοπλισμού και αποκλείονται εντελώς από την όποια κοινωνική ζωή μέσα στην καραντίνα, είτε προσκολλώνται στο κινητό τους και ασχολούνται με το διαδίκτυο, χωρίς να αλληλοεπιδρούν με τους συμμαθητές τους». Τελικά, όπως καταλήγουν οι Powers και Green (2016), η ενασχόληση με την τεχνολογία ακόμη και για εκπαιδευτικούς σκοπούς είναι πιθανό να εντείνει την απομόνωση των παιδιών και κυρίως, αυτών με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο.

Συμπεράσματα

Στη συγκεκριμένη μελέτη, επιχειρείται να εξεταστεί ο διαπολιτισμικός χαρακτήρας στην ΕξΑΕ, κατά την καραντίνα εξαιτίας του ιού SARS-Cov-2. Τα ευρήματα καταδεικνύουν ότι παρά τις προσπάθειες από την πλευρά των εκπαιδευτικών και των διευθυντών/-τριών, η εφαρμογή των διαπολιτισμικών πρακτικών στην ΕξΑΕ είναι αρκετά δύσκολη.

Όσον αφορά στο πρώτο ερευνητικό ερώτημα, έγινε απόπειρα να εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο οι συμμετέχοντες/-ουσες αντιλαμβάνονται την αξιοποίηση των ΤΠΕ στην ΕξΑΕ για διαπολιτισμικούς σκοπούς και φαίνεται ότι οι απόψεις δίστανται. Ένα σημαντικό μέρος των εκπαιδευτικών και των διευθυντών/-τριών αναγνωρίζουν τη σημασία των ΤΠΕ για την ενίσχυση των δεξιοτήτων του 21^{ου} αιώνα και των διαπολιτισμικών αρχών, καθώς προάγονται η ισότητα, ο ψηφιακός εγγραμματοπισμός, η επικοινωνία και οι συνεργασίες σε ένα περιβάλλον αμοιβαίου σεβασμού. Τα ευρήματα αυτά συμπληρώνουν τις έρευνες των Powers και Green (2016), καθώς και των Albugami και Ahmed (2015), ως προς τη σημασία της τεχνολογίας στην ενίσχυση της διαπολιτισμικότητας. Αντιθέτως, κάποιοι/-ες διευθυντές/-τριες δεν αποδέχονται αυτή την εξέλιξη και την παραγκόνιση των παραδοσιακών μορφών και μεθόδων διδασκαλίας, υιοθετώντας μία παθητική στάση προς τις αλλαγές και μεταθέτοντας την ευθύνη για τέτοιες μεταβάσεις στους/στις εκπαιδευτικούς, οι οποίοι/-ες φαίνεται ενίοτε να παίρνουν εξ ολοκλήρου την πρωτοβουλία για τη χρήση των ΤΠΕ. Τα δεδομένα αυτά έρχονται σε αντίθεση με τα συμπεράσματα του Mingaine (2013a, 2013b), ο οποίος υποστηρίζει ότι ο/η σχολικός/ή διευθυντής/-τρια είναι το άτομο που καθορίζει την αξιοποίηση (ή μη) των ΤΠΕ για διαπολιτισμικούς σκοπούς.

Σχετικά με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, τα μειονεκτήματα που προκύπτουν, εξαιτίας της εκτεταμένης χρήσης της τεχνολογίας στην ΕξΑΕ αφορούν κυρίως στην περαιτέρω κοινωνική απομόνωση των προσφύγων και την αύξηση του διαδικτυακού εκφοβισμού. Οι διευθυντές/-τριες και οι εκπαιδευτικοί υπογραμμίζουν ότι οι πρόσφυγες μαθητές/-τριες ήδη αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα στην κοινωνική τους ζωή κατά τη διαζώσης διδασκαλία, εξαιτίας των πολιτισμικών τους διαφορών. Στην περίπτωση της καραντίνας, οδηγούνται στον αποκλεισμό, ειδικά αν δεν έχουν πρόσβαση σε τεχνολογικό εξοπλισμό ή καταλήγουν να ασχολούνται με το διαδίκτυο όλη την ημέρα, αναζητώντας συναισθηματική διέξοδο. Αυτά τα δεδομένα συμπληρώνουν προηγούμενα ευρήματα που αναφέρουν ότι η εκτεταμένη χρήση των ΤΠΕ στην ΕξΑΕ μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την κοινωνικότητα των προσφύγων στη χώρα υποδοχής (Powers & Green, 2016).

Ένα ακόμη σημαντικό σημείο που σχετίζεται με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα έχει να κάνει με την αύξηση του διαδικτυακού εκφοβισμού, εξαιτίας της στάσης των γονιών. Τα δεδομένα καταδεικνύουν ότι υπάρχουν περιστατικά στα social media και άλλες εφαρμογές, όπου οι πρόσφυγες μαθητές/-τριες στοχοποιούνται από τους Έλληνες γονείς και τελικά, καταλήγουν να αποκλείονται και να εκφοβίζονται από τους/τις συμμαθητές/-τριές τους. Τα στοιχεία αυτά συμφωνούν με τους Powers και Green (2016), ως προς την αύξηση του διαδικτυακού εκφοβισμού, όμως χρήζουν περαιτέρω μελέτης, καθώς ο γονικός ρόλος στη ΔΕ και στην ΕξΑΕ αποτελεί ένα ξεχωριστό ερευνητικό πεδίο.

Αναφορικά με το τρίτο ερευνητικό ερώτημα, τα εμπόδια που προκύπτουν κατά τη «σύμπραξη» της ΕξΑΕ και της ΔΕ σχετίζονται με την έλλειψη εξοπλισμού και την έλλειψη κατάρτισης κυρίως, των εκπαιδευτικών. Αρχικά, η έλλειψη εξοπλισμού αντικατοπτρίζει την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας και εκτείνεται στις προσφυγικές οικογένειες και στα σχολεία. Οι περισσότεροι πρόσφυγες δεν έχουν πρόσβαση στην τεχνολογία και στο διαδίκτυο στα μέρη, όπου διαμένουν ή δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να αγοράσουν τον απαραίτητο εξοπλισμό. Από την άλλη πλευρά, τα σχολεία δεν είναι (επαρκώς) εξοπλισμένα και δεν είναι σε θέση να καλύψουν τις ανάγκες των μαθητών/τριών και των εκπαιδευτικών στην ΕξΑΕ. Συνεπώς, οι πρόσφυγες μαθητές/-τριες καταλήγουν σε αδιέξοδο και σε αποκλεισμό από την εκπαιδευτική διαδικασία, επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα του Mingaine (2013a, 2013b) ως προς την έλλειψη κρατικής υποστήριξης και χρηματοδότησης, Επιπλέον, εμπλουτίζουν την υπάρχουσα βιβλιογραφία, καθώς οι ανισότητες στην ΕξΑΕ μελετώνται υπό το πρίσμα της παγκόσμιας πανδημίας.

Η προαναφερθείσα έλλειψη κρατικής μέριμνας είναι η αιτία της ελλιπούς κατάρτισης των εκπαιδευτικών. Σύμφωνα με τους/τις διευθυντές/-τριες, η επιμόρφωση αποτελεί προσωπική πρωτοβουλία των εκπαιδευτικών και δεν υπάρχει κάποια μορφή στήριξης από το κράτος ή το σχολείο. Ως εκ τούτου, οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν κανένα κίνητρο και ειδικότερα, όσοι είναι μεγαλύτερης ηλικίας και κοντά στη συνταξιοδότηση βιώνουν συναισθήματα φόβου και ανασφάλειας και απορρίπτουν τη χρήση ΤΠΕ και την ΕξΑΕ. Τα ευρήματα αυτά έρχονται σε αντίθεση με προηγούμενες έρευνες που ισχυρίζονται ότι η σχολική ηγεσία είναι ο σημαντικότερος παράγοντας που ωθεί το εκπαιδευτικό προσωπικό στη βελτίωση (Mingaine, 2013a, 2013b). Στην περίπτωση της Ελλάδας, φαίνεται ότι η ευθύνη αυτή βαρύνει αποκλειστικά τους/τις εκπαιδευτικούς, οι οποίοι/-ες δεν μπορούν να αναζητήσουν βοήθεια από τους/τις ιεραρχικά ανώτερους/-ες.

Στη μελέτη αυτή, επιχειρήσαμε να μελετήσουμε αν και πώς οι διαπολιτισμικές αρχές μπορούν να εφαρμοστούν στην ΕξΑΕ στα Ελληνικά σχολεία, εστιάζοντας στην αξιοποίηση των ΤΠΕ, κατά την πρώτη καραντίνα από τον Covid-19. Δεν υπάρχει η

πρόθεση γενίκευσης των αποτελεσμάτων, καθώς αξιοποιείται η ποιοτική μεθοδολογία και το δείγμα είναι αρκετά μικρό. Ωστόσο, παρά τους περιορισμούς της, η μελέτη αυτή φανερώνει τον τρόπο που η ΔΕ και η ΕξΑΕ συνδυάζονται, ώστε οι πρόσφυγες μαθητές/-τριες να συνεχίσουν να παρακολουθούν τα μαθήματά τους. Αρχικά, καταδεικνύει τα οφέλη αξιοποίησης των ΤΠΕ στο περιβάλλον της ΕξΑΕ, αναφορικά με την ενίσχυση των δεξιοτήτων του 21^{ου} αιώνα και της διαπολιτισμικότητας. Έπειτα, παρουσιάζει καινούργια στοιχεία για την αρνητική επίδραση των γονιών στις σχέσεις ανάμεσα στους/στις γηγενείς μαθητές/-τριες και στα παιδιά με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο στην ΕξΑΕ. Τέλος, υπογραμμίζει τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες μαθητές/-τριες στην ΕξΑΕ, αποδεικνύοντας την έλλειψη διαπολιτισμικού χαρακτήρα στην εφαρμογή της ΕξΑΕ στην Ελλάδα και τον θεωρητικό χαρακτήρα που έχει η ΔΕ. Σε αυτό το πλαίσιο και λαμβάνοντας υπόψη ότι η ΕξΑΕ αποκτά πλέον υποχρεωτικό χαρακτήρα σε κατεπείγουσες καταστάσεις στην Ελλάδα (ΦΕΚ Β 4264/30.09.2020), προτείνεται η διεξαγωγή έρευνας μικτής μεθοδολογίας και μεγαλύτερου δείγματος που θα συμπεριλαμβάνει και πρόσφυγες μαθητές/-τριες, εκτός από διευθυντές/-τριες κι εκπαιδευτικό προσωπικό.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Albugami, S., & Ahmed, V. (2015). Success factors for ICT implementation in Saudi secondary schools: From the perspective of ICT directors, head teachers, teachers and students. *International Journal of Education and Development using ICT*, 11(1). Open Campus, The University of the West Indies, West Indies. Retrieved October 3, 2021 from <https://www.learntechlib.org/p/151051/>
- Crow, G., Day, C., & Møller, J. (2017). Framing research on school principals' identities. *International Journal of Leadership in Education*, 1 – 13. <https://doi.org/10.1080/13603124.2015.1123299>
- Horton, J., Macve, R., & Struyven, G. (2004). Qualitative Research: Experiences in Using Semi-Structured Interviews. *The Real Life Guide to Accounting Research*, 339 – 357. doi:10.1016/b978-008043972-3/50022-0
- Kim, S. (2018). ICT for Children of Immigrants: Indirect and Total Effects via Self-Efficacy on Math Performance. *Journal of Educational Computing Research*, 55(8), 1168 – 1200. <https://doi.org/10.1177/0735633117699954>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.
- Lionarakis, A. (2004). Information and communication networking: Open and Distance Learning for Cultural and Educational Globalization or 'if we can see the Trojan horse, where is the enemy'. In: K. Kondo (Ed.), *Networks Without Borders: Towards Cross – Cultural Learning Communities* (pp. 118 – 127). Chiba, Japan: National Institute of Multimedia Education (NIME)
- Lionarakis, A., Orphanoudakis, T., Kokkos, A., Emvalotis, A., Manousou, E., Hartofylaka, A., ..., & Stavropoulos E. (2020). The Development of a Massive Online Course on Distance Education to Support Greek School Teachers During the Covid-19 Lockdown. *Proceedings of ICERI2020 Conference*, 6373 – 6380. Retrieved October 3, 2021 from <https://eeyem.eap.gr/wp-content/uploads/2020/11/1370.pdf>
- Lionarakis, A., Papadimitriou, S., & Ioakimidou, V. (2019). The Hellenic Open University: Innovations and Challenges in Greek Higher Education. *Open Education – The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 15(1), 6 – 22. <https://doi.org/10.12681/jode.20211>
- Mingaine, L. (2013a). Challenges Encountered by Principals during Implementation of ICT in Public Secondary Schools, Kenya. *Journal of Sociological Research*, 4(2), 1 – 19. <http://dx.doi.org/10.5296/jsr.v4i2.3552>
- Mingaine, L. (2013b). Leadership Challenges in the Implementation of ICT in Public Secondary Schools, Kenya. *Journal of Education and Learning*, 2(1), 32 – 43. <http://dx.doi.org/10.5539/jel.v2n1p32>
- Nikolopoulou, K., & Gialamas V. (2016). Barriers to ICT use in high schools: Greek teachers' perceptions. *Journal of Computers in Education*, 3(1), 59 – 75. <https://doi.org/10.1007/s40692-015-0052-z>
- Nikolopoulou, K., & Gialamas, V. (2015). Barriers to the integration of computers in early childhood settings: Teachers' perceptions. *Education and Information Technologies*, 20(2), 285 – 301. <https://doi.org/10.1007/s10639-013-9281-9>

- N. 4686/2020. Βελτίωση της μεταναστευτικής νομοθεσίας, τροποποίηση διατάξεων των νόμων 4636/2019 (Α' 169), 4375/2016 (Α' 51), 4251/2014 (Α' 80) και άλλες διατάξεις. Εφημερίδα της Κυβέρνησης (ΦΕΚ 4264/Β/30-09-20).
- N. 3879/2010. Ανάπτυξη της Δια Βίου Μάθησης και λοιπές διατάξεις. Εφημερίδα της Κυβέρνησης (ΦΕΚ 2891/Β/05-07-2019)
- N. 3879/2010. Ανάπτυξη της Δια Βίου Μάθησης και λοιπές διατάξεις. Εφημερίδα της Κυβέρνησης (ΦΕΚ 3736/Β/08-10-19).
- N. 3879/2010. Ανάπτυξη της Δια Βίου Μάθησης και λοιπές διατάξεις. Εφημερίδα της Κυβέρνησης (ΦΕΚ 4249/Β/20-11-19).
- Palaiologou, N., & Faas, D. (2012). How 'intercultural' is education in Greece? Insights from policy makers and educators. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 42(4), 563 – 584. <https://doi.org/10.1080/03057925.2012.658276>
- Palaiologou, N., & Dimitriadou, C. (2013). Multicultural/Intercultural Education Issues in Pre-service Teacher Education Courses: The Case of Greece. *Multicultural Education Review*, 5(2), 49 – 84. doi:10.1080/2005615x.2013.11102902
- Panagiotopoulos, C., Lionarakis, A., & Xenos, M. (2003). Open and Distance Learning: Tools of Information and Communication Technologies for Effective Learning. *Proceedings of the sixth Hellenic European Research on Computer Mathematics and its Applications Conference*. Retrieved October 3, 2021 from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.414.2825&rep=rep1&type=pdf>
- Pandolfini, V. (2016). Exploring the Impact of ICTs in Education: Controversies and Challenges. *Italian Journal Of Sociology Of Education*, 8(2), 28-53. [10.14658/pupj-ijse-2016-2-3](https://doi.org/10.14658/pupj-ijse-2016-2-3)
- Powers, K., & Green, M. (2016). Principals' Perspectives on Social Media in Schools. *The Journal of Social Media in Society*, 5(2), 134 – 168. Retrieved October 3, 2021 from <https://www.thejsms.org/tsmri/index.php/TSMRI/article/view/174/82>
- Ribeiro, P. M. S. (2016). Developing intercultural awareness using digital storytelling. *Language and Intercultural Communication*, 16(1), 69 – 82. 10.1080/14708477.2015.1113752
- Sakkoula, N., & Kitsiou, A. (2021). The Use of Information and Communication Technologies in Intercultural Education in Greek Primary and Secondary Educational Settings. A Case Study of Exploring School Principals' and Teachers' Representations and Practices. In: V. Chiou, L. Geunis, O. Holz, N. O. Ertürk, & F. Shelton (Eds.), *Voices from the Classroom: A Celebration of Learning* (296 – 306). Munster: Waxmann
- Sipilä, K. (2014). Educational use of information and communications technology: teachers' perspective. *Technology, Pedagogy & Education*, 23(2), 225 – 241. <https://doi.org/10.1080/1475939X.2013.813407>
- Tait, A. (2015). *Student success in open, distance and e-learning*. Paper presented at International Council for Open and Distance Education–ICDE, Oslo. Retrieved October 3, 2021 from <https://eadtu.eu/news/20-general-news/257-student-success-in-open-distance-and-e-learning>
- Tsiolis, G. (2014). *Methods and techniques of analysis in qualitative social research*. Athens: Kritiki.
- Uluylol, Ç., & Şahin, S. (2014). Elementary school teachers' ICT use in the classroom and their motivators for using ICT. *British Journal of Educational Technology*, 47(1), 65 – 75. doi:10.1111/bjet.12220b